

**YOSHLARDA MA'NAVIY TAHDIDLARGA
QARSHI MAFKURAVIY IMMUNITETNI
SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY
XUSUSIYATLARI**

**PHILOSOPHICAL FEATURES OF THE
FORMATION OF IDEOLOGICAL IMMUNITY OF
YOUTH TO SPIRITUAL THREATS**

**ФИЛОСОФСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО
ИММУНИТЕТА МОЛОДЕЖИ К ДУХОВНЫМ
УГРОЗАМ**

FAN TARMOG'I
09.00.00 – Falsafa

QABUL QILINDI
02.08.2026

CHOP ETILDI
05.08.2026

Sirojjon Nasipqulovich Berdiqulov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti professor, falsafa fanlari doktori (DSc)

ANNOTATSIYA

Maqolada ma'naviy tahdidlar ularga qarshi yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ba'zi masalalarining mohiyati, mazmuni haqidagi ilmiy qarashlar hamda mafkuraviy profilaktikaning o'rni va ahamiyati tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'naviy tahdidlar, yoshlar, mafkuraviy immunitet, adolat, huquqiy madaniyat, sadoqat, xalqqa xizmat qilish, ma'naviy jasorat, mafkuraviy profilaktika.

ABSTRACT

The article deals with the role and significance of ideological prevention in essence and content of some issues of ideological immunity of youth against moral threats.

Keywords: spirituality, spiritual threats, youth, ideological immunity, justice, legal culture, fidelity, serving the Motherland, spiritual courage, ideological prevention.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается роль и значение идеологической профилактики по сущности и содержанию некоторых вопросов идеологического иммунитета молодежи против моральных угроз.

Ключевые слова: духовность, духовные угрозы, молодёжь, идеологический иммунитет, справедливость, правовая культура, верность, служение родине, духовная храбрость, идеологическая профилактика.

KIRISH

XXI asrning muhim xususiyatlaridan biri insonlarning ongi va qalbini egallash uchun kurashning kuchayganligidir. Qonli urushlar, harbiy yurishlar, iqtisodiy iskanjaga olishlar o'rniga ayni zamonda tobora ko'proq mafkuraviy vositalar va ma'naviy qurollar qo'llanilmoqda. Odamlarning tafakkuri, ongi, dunyoqarashini egallashga urinishlar mafkura maydonlarida yuz bermoqda. Boshqa hudud va xalqlarni o'ziga qaram qilish uchun endi ko'rish va sezish qiyin bo'lgan usul va vositalar, xususan ma'naviy buzg'unchilik uslublaridan foydalanilmoqda.

XXI asr ma'naviyat va ma'rifat asridir. Ma'naviyat va ma'rifatsiz jamiyat taraqqiyotini ta'minlab bo'lmaydi. Ma'naviyatning mazmun va mohiyatini "halollik", "insonparvarlik", "adolat" kabi tushunchalar tashkil etadi. Shu bilan birga, ma'naviyatga, uning tarkibiy qismlariga zid bo'lgan "ma'naviy tahdid", "ommaviy madaniyat" kabi salbiy tushunchalarning mohiyatini to'g'ri anglab, ularning ta'siridan o'sib kelayotgan yosh avlodni asrashimiz, bunday tahdidlardan doimo ogoh va hushyor bo'lishimiz muhim ahamiyat kasb etadi. Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "ommaviy madaniyat" ko'rinishida kirib kelayotgan turli tahdidlar, giyohvandlik, diniy ekstremizm, missionerlik kabi balo-qazolardan yoshlarimizni asrashni, ularning ta'lim-tarbiyasiga har birimiz mas'ul ekanimizni unutmasligimiz kerak. Bu borada biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy ma'naviy merosiga tayanamiz" [6, 254].

ASOSIY QISM

Tadqiqotchilar o'z asarlarida e'tibor qaratganidek, ma'naviy tahdidlar dunyo hamjamiyati barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday tahdidlarga qarshi fuqarolarda, ayniqsa yoshlarning qalbida mafkuraviy immunitetni shakllantirish masalasiga e'tibor muhim ahamiyat kasb etadi. Bu haqida ilmiy izlanishlar olib borgan va borayotgan tadqiqotchilar o'zlarining asarlarida ta'kidlab o'tishgan, jumladan, Q.Nazarov (2022), A.Erkayev (2015), M.Quronov (2015), B.M. Ochilova (2019)lar ma'naviy tahdilar va ularning jamiyat hayotiga ta'siri, yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish omillari, innovatsion va kreativ fikrlashni rivojlantirish, uni obektiv zarurat ekanligi kabi masalalarga e'tibor qaratishgan. Tadqiqotchi Jozef Nay (2023) ma'lumot emas, balki diqqat-e'tibor va idrok noyob resursga aylanishi, chalg'ituvchi xabarlar ichidan kerakli axborotni farqlay olganlarga haqiqiy kuch sohiblar hisoblanishini ta'kidlab o'tgan.

Maqolada ma'naviy tahdid tushunchasi, unga qarshi Yangi O'zbekiston yoshlarida mafkuraviy immunitetni shakllantirish masalasi kontent-tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning induksiya va deduksiya, analiz va sintez, qiyoslash, mantiqiylik kabi usullari qo'llanildi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy sohalarda tub islohotlar amalga oshirildi, biroq bugun yosh avlodni turli tahdidlardan asrash

vazifasi dolzarbligicha qolmoqda. Ana shunday tahdidlardan biri ma'naviyatga bo'lgan tahdiddir.

“Ma'naviy tahdid” tushunchasini ma'naviyatga qarshi qaratilgan barcha g'oyaviy va informatsion xurujlar majmui sifatida talqin etish to'g'ridir. Айрим олимлар ма'naviyatga qarshi qaratilgan амалиётга нисбатан “маънавий тажовуз” тушунчасини ҳам қўллашади [8, 756]. Ma'lumki, fanda insoniyat tomonidan yaratilgan barcha yaxshiliklar tom ma'noda ma'naviyat deb e'tirof etiladi. Ammo, insoniyat o'z tarixida yaxshiliklar bilan yonma-yon “yomon”liklarni ham kashf qilgan. “Avesto” kitobidagi yaxshilik va yomonlik kurashi XXI asrga kelib, ma'naviyat va ma'naviy tahdidlar o'rtasidagi kurash shaklida davom etmoqda. Bu esa tinchlikparvar insoniyatdan yaxshilikni yomonlikdan, sof ma'naviyatni ma'naviy tahdidlardan farqlab olishni talab etadi. Bugun barcha yomonliklar “demokratiya”, “inson huquqlari”, “din” bayroqlari ostida amalga oshirilayotgani ham ayni haqiqatdir. Shu sababli ma'naviy tahdid va uning zamonaviy ko'rinishlariga alohida e'tibor qaratish ayni zarurat.

Ma'naviy tahdidlarning asosiy turlariga ommaviy madaniyat, buzg'unchi g'oyalar, axborot urushini kiritamiz. Ma'naviyatimizga xuruj qilayotgan tahdidlardan biri – “ommaviy madaniyat”dir. U chetdan kirib kelayotgan, ma'naviyatimiz, madaniyatimiz va milliy qadriyatlarimizga mutlaqo yot ma'naviy va axloqiy tubanliklar yig'indisidir.

“Ommaviy madaniyat” niqobi ostidagi faoliyat axloqiy buzuvchilik va zo'ravonlik, egotsentrizm g'oyalarini tarqatish va shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning ko'p ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlardir. “Xullas, ommaviy madaniyat ko'plab kishilar hayotida real voqelikni siqib chiqarib, uni virtual voqelik, virtual muloqot bilan almashtirmoqda” [2, 18]. Egotsentrizm jurnallari, soap opera janridagi melodramatik teleseriallar, praym-taym teleko'rsatuvlarida ayollarning ishqiy romanlari, fahsh, jaholat kabilar orqali madh etiladi. Yetkazadigan zarari nuqtai nazaridan bu illat jaholat va aqidaparastlikdan aslo qolishmaydi.

Ma'naviy tahdid sifatida tariximizni, milliy qadriyatlarimizni va dinning mohiyatini soxtalashtirishga urinishlarni ham misol sifatida keltirish mumkin. Ma'lumki, O'zbekiston xalqi juda katta ma'naviy merosga ega, lekin sobiq ittifoq mafkurasi ta'siri ostida uzoq yillar tariximiz bir tomonlama yoritib kelindi. Muayyan xalqni o'ziga bo'ysundirishni maqsad qilib olgan kuchlar uni tilidan, tarixidan, madaniyatidan judo qiladi. Shu bois, yovuz kuchlar xalqlarni tarixidan judo qilishga, uni soxtalashtirishga harakat qiladilar. Bu holat bizning yaqin tariximizda ham sodir bo'ldi. “Bunday murakkab sharoitda hech bir mamlakat yakka holda barcha zamonaviy xavf-xatarlarni chetlab o'tib, ularning sabab-oqibatlarini bartaraf etishga

qodir emasligi ayni haqiqatdir. Dunyoda hech bir xalq o'zgalardan uzilib, o'z holicha yashay olmaydi. Bugun paydo bo'layotgan global muammolardan xalos bo'lish uchun nafaqat muayyan mintaqada darajasida, balki umumjahon miqyosida hamjihat harakat qilish taqozo etiladi. Buning uchun amaliy hamkorlik ruhini qayta tikiash, bashariyat manfaatlarini har qanday ziddiyatlardan yuqori qo'ygan holda, yagona maqsad yo'lida birlashish lozim" [7, 7].

Ma'naviy tahdidlardan yana biri – axloqsizlikni yoyib, xalqni ma'naviy jihatdan buzishga qaratilgan intilishlardir. Mamlakatimiz xalqining qalbi va ongiga begona mafkurani singdirish uchun dushmanlar bir qarashda beozor, go'yo siyosatdan holi tuyuladigan mafkuraviy vositalarga katta e'tibor qaratadilar. Hozirgi vaqtda axloqsizlikni madaniyat deb bilish va aksincha, asl ma'naviy qadriyatlarni mensimasdan, eskilik sarqiti deb qarash bilan bog'liq holatlar bugungi taraqqiyotga, inson hayoti, oila muqaddasligi va yoshlar tarbiyasiga katta xavf solmoqda va ko'pchilik butun jahonda bamisoli balo-qazodek tarqalib borayotgan bunday xurujlarga qarshi kurashish naqadar muhim ekanini anglab olmoqda [9, 4].

Hozirda axborot tahdidi ham ma'naviy tahdidlarning asosiy shakllaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Axborot tahdidi deganda yolg'on-uydirmalar to'qib chiqarish, ularni ommaviy axborot vositalari orqali tarqatish orqali salbiy ijtimoiy fikrni shakllantirish tushuniladi. Aniqroq aytganda "axborot urushi – moddiy, harbiy, siyosiy yoki mafkuraviy sohalarda muayyan yutuqqa erishish maqsadida tizimlarning bir-biriga ochiq yoki yashirin maqsadli axborot ta'sirlari" [12, 186] ga aytiladi.

Bugun katta yolg'onlar o'ylab topilayotgani hech kimga sir emas. Axborot uydirmalari yordamida turli siyosiy kuchlar aniq ko'zlangan maqsadlariga intilmoqda. "Axborot vositasida amalga oshiriladigan har qanday qo'poruvchilik, xoh siyosiy, xoh iqtisodiy, xoh harbiy yo mafkuraviy bo'lmasin davlat va jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, islohotlar jaryonini sustlashtiradi. Ulkan miqdordagi iqtisodiy zarar keltiradi, davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni salbiy tarafga o'zgartiradi, millatlar, diniy-etnik guruhlar orasidagi ziddiyatni keskinlashtirib, kelishtirib bo'lmaydigan darajaga keltiradi. Bu turli millat, elat, diniy konfessiya, mazhab va yo'nalishlarga mansub bo'lgan, turli dunyoqarashu tafakkur vakillari yashaydigan Markaziy Osiyo, xususan O'zbekiston davlati uchun nihoyatda xavflidir" [4, 143].

Agar avvalari "kim axborotga egalik qilsa, o'sha dunyoga egalik qiladi" degan qoida amal qilgan bo'lsa, bugun "axborot jamiyatda oddiy hodisaga aylandi" [3, 30-33]. Shu sababli o'z kelajagini o'ylagan har bir inson, xalq ommaviy axborot vositalari orqali uzatilayotgan xabarlarni tekshirib, hayot bilan taqqoslab, shundan keyingina qabul qilishi zarur. "Endilikda ma'lumot emas, balki diqqat-e'tibor va idrok noyob resursga aylandi. Ya'ni, chalg'ituvchi xabarlar ichidan kerakli axborotni farqlay olganlarga haqiqiy kuch sohiblardir" [5, 207]. Yoshlarimiz axborotdan

foydalanish madaniyatiga ega bo'lmagan ekan, "dahshatli yolg'on"lar izmidan chiqib keta olmaydi.

Bugun Internet butun dunyoni egalladi. Uning ijobiy va salbiy jihatlarini tushunib olish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Internetga haqiqat manbai emas, axborot olish imkoniyati sifatida qarash lozim. Internet orqali tarqatilayotgan barcha shakldagi xabarlarining chinini yolg'onidan ajratib olish uchun mustaqil fikrlash talab etiladi. Mustaqil fikrlash mafkuraviy immunitet, yuksak ma'naviyat, g'oyaviy va informatsion tahdidlarga qarshi kurashning bosh omilidir.

Zamonaviy buzg'unchi g'oyalar sifatida millatchilik, neofashizm, diniy ekstremizm, egotsentrizm kabilar dunyo xalqlariga tahdid qilmoqda. "Millatchilik" salbiy tushuncha bo'lib, bir millatni boshqa millatdan ustun qo'yish, boshqa millatga nisbatan hurmatsizlik ko'rsatish, bir millatli dunyoni yaratishga intilish kabi harakatlarni ifodalaydi. Sobiq SSSRning barcha millatlarni "yagona millat"ga aylantirish siyosati o'ziga xos ko'rinishdagi millatchilik edi.

Millatchilik bugungi kunda "dunyo fuqarosi", "dunyo davlati" g'oyalarining targ'iboti orqali amalga oshirilmoqda. Shu boisdan O'zbekistonda yagona fuqarolik o'rnatilgan bo'lib, ikki fuqarolikka yo'l qo'yilmaydi. O'zbekiston bir qutbli emas, ko'p qutbli dunyo tarafdoridir. O'zbekistonda millatlararo totuvlik g'oyasi milliy mafkuramizning asosiy tayanchi sifatida ko'riladi. Bugun dunyoda olti mingdan ziyod millat va elat yashaydi. Uni millatchilik emas, aksincha, millatlararo totuvlik birlashtiradi. Millatchilik millatlararo urushni targ'ib etish demakdir.

Yuqoridagi tahdidlar, eng avvalo, yosh avlodni qalbi va ongini zabt etishga, ularni o'z milliy qadriyatlaridan, umumbashariy sivilizatsiya yutuqlaridan mahrum etishga, pirovard natijada yurtimizni qaram qilib olishga qaratilgan tajovuzkorlikning mafkuraviy shaklda namoyon bo'lishidir. Bunday tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish muhim rol o'ynaydi.

Mafkuraviy immunitet – odam o'z hayotida amal qiladigan, anglangan qoidalar yig'indisi. Bu inson yashayotgan milliy-ma'naviy muhitda qabul qilingan me'yorlar hamda ushbu me'yorlarning odam dunyoqarashida o'zlashtirilgan qismidir. Demak, shaxs va jamiyat mafkurasining uyg'unligi jamiyatni, davlatni kuchli qiladi. Aks holda, odamlar mafkurasi hammani birlashtirib turuvchi umummilliy g'oya, mafkura, dunyoqarashdan qanchalik uzoqlashsa, bunday jamiyat mafkuraviy parokandalikka shunchalik yaqinlasha boradi. Bu muammoni milliy tarbiya, mafkuraviy profilaktikaga yo'naltirilgan targ'ibot-tashviqot ishlari bartaraf qiladi.

"Har bir ma'naviy-ma'rifiy tadbir (uchrashuv, suhbat, teatrga tushish, ma'ruza) dushmanlarimizga qarshi otilgan g'oyaviy o'qdir. Nishonga to'g'ri otilgan o'q tegmasa, dushmanga ta'sir qilmasa, ayb uni ishlab chiqargan zavodda bo'ladi. Targ'ibotimiz yoshlarga ta'sir qilsa-yu, ibrat bo'lmasa, ayb tadbirni tayyorlab, o'tkazuvchilarda bo'ladi. O'q yaxshi bo'lsa-yu, nishonga tekkiza olmasak, o'qni

ishlab chiqargan zavod emas, balki biz aybdor bo‘lamiz” [10, 8]. Shunday ekan, yoshlarimiz yot mafkuralarning “xolis”, “betaraf”, “yoqimli”, “do‘stona” ekanligi ortida nimalar yotganini anglay olishlari lozim. Ya’ni yoshlar yot mafkuralar zamirida taktikasini muntazam o‘zgartirib turuvchi kuchlar turganini bilib olishlari lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev “yoshlarda Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, mustahkam iroda, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibat, mas’uliyat, bag‘rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi muhim fazilatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish” [6, 266] ga e’tibor qaratdi. Shu jumladan, ongu shuurida mafkuraviy immunitet shakllangan shaxs turli yot g‘oyalar ta’siriga tushmaydi. “Immunitet” tushunchasining ijtimoiy-ma’naviy jarayonlardan kelib chiquvchi, tarbiya bilan bevosita bog‘liqdir. “Tarbiya chinakam tarbiya bo‘lsagina yuksak ezgulikdir” [11, 119], deydi donishmandlar. Biron-bir kasallikning oldini olish uchun, avvalo, kishi organizmida unga qarshi immunitet hosil qilinadi. Biz yosh avlod, umuman, xalqimiz ongida yot g‘oyalarga nisbatan mafkuraviy immunitet tarbiya orqali hosil qilishimiz lozim bo‘ladi.

Yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ahamiyati muhim ijtimoiy-ma’naviy zarurat sifatida ortib bormoqda. Shu sababli zamonaviy oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlar mazmuni ularni yanada takomillashtirishni, ya’ni mafkuraviy muammolarni va g‘oyaviy kurash masalasini yanada chuqur ilmiy-pedagogik tahlil qilish, yoshlarda amaliy mafkuraviy ko‘nikmalarni shakllantirish yo‘llarini yaxshilash, ularni mafkuraviy targ‘ibotga tayyorlash metodlarini ishlab chiqishni talab etadi.

Bugungi kunda ayrim yoshlarimizning har xil yot g‘oyalarni xolis axborot manbai sifatida qabul qilayotganlarini ham nazardan qochirmaslik kerak. Yot mafkuralarni ko‘r-ko‘rona qabul qilishning qulay zamini – bu maishiy qulaylikka ortiqcha intilish, tashqi go‘zallikka haddan tashqari berilish, buyumparastlik, boqimandalik va milliy turmush tarzida odatiy hol bo‘lib qolgan afzalliklar va ne’matlardan ongsiz ravishda foydalanish, ularni ma’naviy qadriyat sifatida to‘liq anglay bilmaslikdir. Dunyoda mavjud bu kabi murakkab mafkuraviy vaziyat yoshlarimizda mafkuraviy immunitetni faollashtirishni talab qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Davlatimiz rahbari biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda. Tarbiya qancha mukammal bo‘lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi. Tarbiya mukammal bo‘lishi uchun esa bu masalada bo‘shliq paydo bo‘lishiga mutlaqo yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi, degan fikrni ta’kidlaydilar. Bu borada uning oila, ta’lim muassasalari, mahalla va

boshqa davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorligi o'zining ijobiy natijasini beradi.

Italyan mutafakkiri Leonardo Da Vinchi "Agar temir ishlatilmasa, zanglaydi. Agar suv harakatlanib turmasa, ayniydi. Agar kishi fikrlamasa, aqlda ham shunday holat yuz beradi" [1] degan edi. Shu sababli ham yoshlarimizni mustaqillik tafakkuri asosida fikrlashga o'rgatishimiz kerak bo'ladi. Darhaqiqat, o'z fikriga ega, mafkuraviy immuniteti shakllangan shaxs turli yot g'oyalar ta'siriga tushmaydi.

Yoshlar dunyoqarashida yot mafkuralarga qarshi immunitetni tarbiyalashda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- hayot hodisalarini dunyoviylik, ilmiylik qoidalari asosida tahlil qilish va baholashga odatlantirish;
- o'z qarashlarini himoya qilishga o'rgatish;
- buzg'unchi mafkuralarga har doim, hamma joyda murosasiz bo'lishga tayyorlash zarur.

Umuman olganda, biz bugun yoshlarni mafkuraviy tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetini shakllantirgan holda tarbiyalasak, ularda vatanparvarlik, xalqparvarlik, el-yurtiga sadoqat tuyg'ularini shakllantira olsak, kreativ fikrlash orqali yangi innovatsion texnologiyalarni yaratish ko'nikmalarini qaror toptirsak boqiy vatanimiz jahon hamjamiyati orasida tenglar ichida teng pozitsiyani egallay oladi. Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessansni shakllantira oladigan yosh avlod shunday fazilatlarni o'zida mujassam qilishi muhim va ijtimoiy zaruratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Aforizmlar // URL – http://fikir.uz/blog/h_s/aforizmlar.html
2. Erkaev A. Ommaviy madaniyat va ma'naviy tarbiya. – Toshkent: «Ma'naviyat», 2015. – B. 18.
3. Herbert A.S. Information 101: It's Not What You Know, It's How You Know It // Journal for Quality and Participation. July-August 1998. – P. 30-33.
4. Jalilov A., Tulenova G.J. Geosiyosat fanidan uslubiy qo'llanma. – Toshkent: Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, 2007. – B. 143.
5. Jozef Nay. Yumshoq kuch. – Toshkent: Trust and support, 2023. – B. 207.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – B. 254, 266.
7. Mirziyoyev Sh. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. – Toshkent: O'zbekiston, 2024. – B. 7.
8. Nazarov Q. Jahon falsafasi qomusi. – Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati, 2022. – B. 756.
9. Ochilova B.M. Axloq falsafasi. – Toshkent: Ijod-print, 2019. – B. 4.
10. Quronov M. Targ'ibot tamoyillari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015. – B. 8.

11. Воронцов В. Ватандош ҳамда хорижий алломаларнинг афоризмлари ва ҳикматли сўzlари: Ш.Абдураззокова таржимаси. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. – Б.119.

12. Вострецова Е.В. Основы информационной безопасности. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2019. – С. 186.

